

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 321–044.372

**ПОЛІТИЧНА КРИЗА:
СТРУКТУРНО–ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ****POLITICAL CRISIS:
STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ASPECT****Щедрова Г. П.,**

доктор політичних наук, професор, завідувач
кафедри політології та міжнародних відносин,
ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»
(Дніпро, Україна), e-mail: dh.psh@duan.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1884-0799>

Shchedrova G. P.,

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the
Department of Political Science and International
Relations Higher educational institution
«Alfred Nobel University», (Dnipro, Ukraine),
e-mail: dh.psh@duan.edu.ua, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-1884-0799>

Кризові явища у політиці притаманні будь-якому політичному режимові, відтак їхнє дослідження має тривалу історію. Попри багатовекторність вивчення означеної теми термін «політична криза» переважно уособлює собою певне комплексне явище, яке виступає загальною характеристикою усєї політичної системи.

Наукова тенденція у категоризації політичних криз зводить їхні інституціональні межі до ознак змін у політичних режимах та системі. Однак поза увагою залишається широке поле дослідження складових політичної кризи, що являють собою сукупність різних аспектів соціально-політичного життя, причинно-наслідкових зв'язків кризових явищ тощо. Відтак запропоновано децю інше бачення проблеми, яке полягає у виокремленні функціональних складових політичної кризи, зокрема, кризу транзиту влади, кризу міжінституційних відносин, кризу демократії, кризу легітимності влади та політичного курсу, кризу громадянського суспільства тощо.

У статті акцентовано увагу на тому, що конструкт «системна політична криза» завжди має переважючий компонент, який уособлюється нестабільністю певної складової політичного життя. Не менш важливою залишається академічно-наукова задача визначити сутність означених явищ. Наприклад, кризу міжінституційних відносин, яку неодноразово переживала Україна, інтерпретовано як обставини неможливості досягнення узгоджених дій між політичними інститутами. У подальшому може йтися про це одну кризу – легітимності влади. Адже неспроможність політичних інститутів якісно виконувати покладені на них обов'язки призводить до зниження реальної підтримки органів державної влади чи правлячого режиму в цілому.

Запропоновано з'ясувати природу кризових явищ і визначити механізми їхнього подолання крізь призму доміант нестабільності, тобто тих політичних інститутів чи сфер політичного життя, які переживають занепад, стагнацію чи дисфункцію у той чи інший період. Це дозволить формувати точкові сценарії виходу з кризи, що особливо важливо для перехідних суспільств.

Ключові слова: політична криза, політична стабільність, політичні цінності, транзит влади, політичний курс, легітимність влади, політична модернізація.

The crisis phenomena in politics are inherent to any political regime, so their research has a long history. Despite the multi-vectored study of the topic the definition «political crisis» predominantly represents a certain complex phenomenon, which serves as a general characteristic of the entire political system.

The scientific tendency in the categorization of political crises reduces their institutional limits to the signs of changes in the political regime and system. However, there is lack of the attention to a wide field of the components related to the political crisis, representing a set of different aspects of socio-political life, causation of crisis phenomena, etc. Thus, a slightly different vision of the problem is proposed, which is aimed to distinguish the functional components of the political crisis, in particular, the crisis of power transit, the crisis of inter-institutional relations, the crisis of democracy, the crisis of legitimacy of power and political course, the crisis of civil society, etc.

The article focuses on the fact that the construct «systemic political crisis» always has a predominant component, which is represented by the instability of a certain component of political life. No less important remains the academic and scientific task of determining the essence of the phenomena. For example, the crisis of inter-institutional relations, which Ukraine has repeatedly experienced, is interpreted as the circumstances of impossibility to achieve concerted actions between political institutions. In the future, one can argue about another crisis – the legitimacy of power. Indeed, the inability of political institutions to perform their duties in a quality manner leads to a decrease in the actual support from public authorities or the ruling regime in general.

The author made attempts to identify the nature of crisis phenomena and to determine the mechanisms for overcoming them through the prism of the instability dominants, i.e. those political institutions or spheres of political life that are experiencing decline, stagnation or dysfunction in one or another period. This will allow formulating the point scenarios on breaking out of the crisis, which is especially important for transitional societies.

Keywords: political crisis, political stability, political institution, transit of power, political course, legitimacy of power, political modernization.

Актуальність роботи. Кризи та їхні прояви неминуче супроводжують політичні режими й політичні системи, функціонування політичних інститутів й площину взаємодії влади і громадянського суспільства. Узагальнюючи результати наукових розвідок, можна констатувати, що термін «політична криза» ототожнюють із комплексним станом усєї політичної системи. Наголошується на синонімії з політичним конфліктом, нестабільністю. Однак, на нашу думку, в умовах перехідного суспільства з метою збереження політичних ресурсів актуальним є зосередження уваги й на внутрішніх компонентах кризового стану, які виступають рушієм дестабілізації системи, інститутів, зв'язків між ними.

Вітчизняний дослідник Ю. Мацієвський вважає, що криза є наслідком порушення стабільності і умовою виникання масштабного політичного конфлікту (як то революція, громадянська війна чи переворот) [7, с. 146–147]. Щодо трактувань сутності політичної кризи, то у політології це, з одного боку, характеристика кульмінації політичного конфлікту чи крайнього загострення суперечностей, а з іншого, – тимчасове припинення функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи. Політологічний енциклопедичний словник пояснює політичну кризу як останню фазу розвитку конфлікту, після подолання якої конфлікт може бути вирішений або ж руйнація набуває незворотного характеру [8, с. 298]. Отже, предметне поле дослідження

політичної кризи доповнилося сферою політичних конфліктів і, як результат, політичної нестабільності. У попередніх дослідженнях ми звертали увагу на дослідження аспектів подолання кризових явищ, викликаних міжпартійною боротьбою та слабкістю внутрішньопартійної демократії. І. Забеліна вивчає політичну кризу у розрізі системних криз, визначаючи її підсумком нестабільного розвитку політичної системи або тупикового стану політичних відносин, найвищим проявом політичних протиріч [2, с. 343]. Міждисциплінарно досліджують феномен кризи публічного управління Л. Костецька та О. Кукуруз. Теоретико-методологічний аналіз управління політичною кризою в демократичних політичних системах здійснив у своєму дисертаційному дослідженні С. Ставченко.

Мета та завдання. Наукова тенденція у категоризації політичних криз зводить їхні інституціональні межі до ознак змін у політичних режимі та системі. Метою дослідження є виокремлення складових політичної кризи, що являють собою сукупність різних аспектів соціально-політичного життя, причинно-наслідкових зв'язків кризових явищ тощо. Передусе досягненню вказаної цілі аналіз таких феноменів, як криза транзиту влади, криза демократії, криза легітимності влади та політичного курсу, криза громадянського суспільства, міжінституціональних відносин та політичних цінностей. Підсумком має стати аргументація гіпотези, що конструкт «системна політична криза» завжди має переважаючий компонент, який уособлюється нестабільністю певної складової політичного життя.

Методи дослідження. З метою виконання поставлених завдань в основу наукового дослідження були покладені як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. Провідним інструментом став структурно-функціональний підхід, який дозволив диференціювати внутрішні нестабільні конструкти, що спричиняють кризовість політичної системи.

Результати. Попри усталену класифікацію криз на загальні та локальні сучасний політичний процес доводить доцільність виокремлення у просторовому вимірі політичних криз глобальних (світові війни 1914–1918 рр. та 1939–1945 рр., Карибська криза 1962 р., «криза біполярного світу» 1980–ті рр.), державних, тобто в умовах однієї держави («кольорові революції» в Україні, Грузії, Киргизстані, Молдові, Тунісі; парламентсько-урядова криза в Італії 2018 р.), локальних – на рівні регіону, адміністративної одиниці (криза довіри до місцевої влади – естонське місто Ліхула 2004–2006 рр., латвійська Рига 2013 р., українська Сміла 2018 р.). Варто зауважити, що масштаби впливу політичних криз мають динамічні характеристики і здатні поширюватися від регіону до країни, від країни до міжнародної спільноти. До прикладу, йдеться про систематичні масові страйки співробітників інфраструктурних галузей у країнах Західної Європи, що є значним викликом

для влади і фактором нестабільності для мільйонів користувачів відповідних сервісів на континенті і за його межами.

З метою розширення існуючих типологій політичних криз пропонуємо з'ясувати природу кризових явищ і напрацьовувати механізми їхнього подолання кризь призму домінуючої нестабільності у функціонуванні політичних інститутів чи сфер політичного життя. Емпірична наукова база містить достатньо сталих форм нестабільних відносин і станів, які можна характеризувати як кризи. Зокрема, вразливими є:

- система стримувань і противаг у розподілі функцій та повноважень між політичними інститутами;
- інститут виборів;
- параметри взаємодії влади і громадянського суспільства;
- система політичних цінностей у контексті основних вимірів демократії на перехідному етапі;
- сфера публічного (державного) управління;
- політичний курс держави як сталий процес в умовах нестабільного політичного класу тощо.

Криза міжінституціональних відносин є однією з супроводжуючих рис перехідних суспільств в умовах модернізації політичної системи. Пропонуємо тлумачити її як обставини неможливості досягнення узгоджених дій між політичними інститутами (наприклад, парламентсько-урядова криза в Україні на початку 2016 р., аналогічна ситуація в Італії у 2018 р.). Як наслідок, може йтися про ще одну кризу – легітимності влади. Безумовно, неспроможність політичних інститутів якісно виконувати покладені на них повноваження та обов'язки призводить до зниження реальної підтримки органів державної влади чи правлячого режиму в цілому.

У якості виходу з міжінституціональної кризи, з якою Україна стикнулася на початку 2016 р., тодішній Прем'єр-міністр України А. Яценюк запропонував три сценарії:

1. Відновлення парламентською коаліцією своєї діяльності і до формування Кабінету Міністрів України, реалізація розпочатих реформ.

2. Взяття на себе відповідальності Президентом України і фракцією «Блоку Петра Порошенка» за формування нового Кабінету Міністрів, нової програми і коаліції, презентація їх народу України.

3. Дострокові вибори [13].

Із розроблених варіантів виходу з кризи мають обирати оптимальний, що на практиці є вибором в інтересах превалюючої політичної сили. Щодо наведеного прикладу, то результатом стала відставка з другої спроби уряду А. Яценюка у квітні 2016 р. З одного боку, кризу із призначенням нового Кабінету Міністрів було нейтралізовано, з іншого, – умови для відновлення міжінституціонального конфлікту лишилися без змін й у подальшому давали про себе знати. Однією з причин такої ситуації є відсутність погоджених меж публічних повноважень керівництва країни.

Однією із заповорок існування держави є спільне виконання суспільного договору влади та

народу. Через ці процеси відбувається легітимація влади, їхня ж нестабільність спричиняє кризу легітимності влади. Серед трактувань легітимності, на нашу думку, актуальним залишається підхід американського політолога С. Липсета, який запропонував визначати її як здатність системи перебувати в русі й підтримувати у людей впевненість у тому, що існуючі політичні інститути є найбільш прийнятними для суспільства [14, с. 77]. В умовах сучасного процесу інституціоналізації провідним механізмом легітимації влади є процедура виборів у відповідності до чинного законодавства. Маніпуляції у рамках електорального процесу – шлях до порушення балансу довіри до політичних інститутів.

Підтвердити або заперечити тезу про довіру чи недовіру до влади можуть соціологічні заміри, які в Україні є актуальними як під час виборів, так і в міжелекторальний період. Відповідні показники, зафіксовані провідними соціологічними агенціями, засвідчили той факт, що в останнє десятиріччя українці демонструють перманентну недовіру до інститутів влади. Тимчасовим виключенням є новостворені відомства, що мають попереджати або боротися з корупцією, тобто, по суті, інститути влади, що покликані боротися з владою. Актуальні на середину 2018 р. цифри моніторингу, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова, засвідчують, що Президенту України довіряють 13,8% опитаних, не довіряють – 80,6%, Уряду – відповідно 13,7% і 80,7%, Верховній Раді – відповідно 10,3% і 85,6%, Національному банку – відповідно 14,1% і 76,2%, Верховному Суду – відповідно 10,6% і 75,2%. Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 8,6% опитаних, не довіряють – 85,3% [1].

Проаналізувавши матеріали наведеного й інших досліджень громадської думки, можна сформулювати перелік маркерів суспільного невдоволення щодо влади, серед яких корупція, непрозорість ухвалення політичних рішень та формування вищого прошарку управлінців, непослідовність та суперечливість у перебігу реформ. Нерідко респонденти наголошували на непатріотичності державницької позиції частини політичної еліти. Такі результати є свідченням ще однієї складової політичної кризи – кризи політичних цінностей. Останні визначають зміст і форму політичного курсу, систему взаємовідносин між гілками влади і політичними інститутами, що безпосередньо впливають на ефективність розвитку країни в усіх його проявах. Похідним явищем тут є й криза в системі державного управління, складовими якої вітчизняна дослідниця О. Кукуруз називає політичні конфлікти, відсутність механізму реалізації політичного рішення, заміна працівників в органах управління на підставі їхньої політичної позиції, неналежна співпраця органів державної влади із активними суспільними групами [5, с. 672]. Водночас, характеризуючи стан публічного управління в сучасній Україні, варто відзначити, що інституціональна дисфункція політичної еліти є виявом неспроможності управлінського прошарку

здійснювати свої основоположні обов'язки або ж як наслідок відсутності консolidованої стратегії політичної дії. Саме інституціональна дисфункція політичної еліти може бути пов'язана з кризовими явищами у публічному управлінні, системі стримувань і противаг, ціннісному середовищі суспільства тощо [12, с. 238].

Важливо наголосити, що криза довіри до влади в умовах переходу до демократії, не є прямим доказовим аргументом на користь зниження рівня легітимності чи загалом делегітимації влади. Погоджуючись із політологом О. Кокорською, зауважимо, що політична система транзитного типу накопичує й певний час утримує чимало суперечностей, які стосуються характеру й функціонування її інститутів. Окрім іншого, ці суперечності породжені зміною системи цінностей, що супроводжує процес суспільних трансформацій. У західних демократіях заведено розрізняти легітимність режиму та довіру громадян до конкретних політичних інститутів та їхніх керівників, адже жоден інститут не може цілком уникнути критичного ставлення з боку тієї чи іншої частини населення. Проте в посттоталітарних суспільствах зберігається уявлення про те, що критика окремих політичних лідерів чи інститутів означає неприйняття режиму в цілому [4]. І хоча криза політичної культури громадян лежить дещо поза предметним полем даного дослідження, але саме вона частково пояснює низький рівень довіри і розуміння політичного процесу і курсу, який спостерігається в Україні на сучасному етапі державотворення.

Політична наука залишається зосередженою навколо концепту демократії і не може оминати увагою такі кризові явища, як криза демократичного транзиту влади, який нерідко ототожнюють із кризою демократії загалом. На нашу думку, причиною відповідних криз є збій чи–то нестабільність у функціонуванні своєрідних демократичних лакмусів: взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства, формування правової соціальної держави, переважання компромісу над конфронтацією у питаннях міжінституціональних відносин, відсутності у політичних мотивах матеріальної зацікавленості тощо. Перелічені характеристики стосуються внутрішніх політичних (інституціональних) складових. Зовнішнім же виміром є сталість і готовність суспільства до викликів демократії. Так, експерт Ю. Кисельова формулює вимогу слідувати переконанню, що будь–які політичні зміни повинні відбуватися в «параметрах демократичних формул». Наприклад, мусять бути проведені місцеві вибори, а питання відсутності грошей навіть не має порушуватися й розглядатися як аргумент для їхнього відтермінування [3].

Сам процес демократичного транзиту сповнений ризиків, які, з одного боку, є рушієм змін, з іншого, в умовах додаткових системних криз можуть спровокувати тривалу стагнацію демократичного транзиту як такого. Це матиме віддзеркалення у відсутності або браку системних

рішень та дій щодо трансформації формування цілей державної політики, правової бази, системи та форм управління інститутами влади, нестабільності прямих і зворотних зв'язків з інститутами громадянського суспільства. Вважаючи виборність органів влади одним із основних принципів демократичності і не враховуючи вище згадані кризи легітимності та міжінституціональних відносин, держава ризикує обмежити свій прогрес виключно електоральною демократією. Критики останньої схиляються до думки, що вона може загострити, а не залагодити, суспільний конфлікт і завдати поразки тим, хто віддає перевагу гармонійним способам вирішення суспільних конфліктів [6].

У період поширення такого явища, як «кольорові» («оксамитові») революції, які пов'язують саме із етапом демократизації суспільно-політичних відносин, актуальним стало співставлення понять «демократичний транзит» і «мирний транзит» влади. Доведено, що остання характеристика забезпечує, хоч і тимчасово, державу від виникнення подальших криз. Натомість, трансформації у державному управлінні, що супроводжуються актами насильства і застосуванням сили, на хвилі масового піднесення й значних очікувань змін нерідко призводять до розчарувань серед населення й поглиблення кризи довіри до влади.

Український вчений С. Ставченко наголошує, що політична криза є масовим відхиленням від прийнятих у даній системі моделей поведінки, дисфункцією політичних інститутів, невідповідністю системних реакцій на вимоги середовища, втратою легітимності правлячою елітою та відповідними структурами влади [9, с. 71]. Загалом, кризовий тип розвитку характерний для суспільств, де відсутні необхідні умови й система, здатні адекватно реагувати на зовнішні зміни. У таких обставинах політичний розвиток трансформується в інклюзивну кризу, яка може зачіпати як окремі сторони політичного життя, так і всю систему в цілому. Ще один висновок стосується динаміки рівня довіри громадян до політичних інститутів та лідерів, які доречно визначити одним із головних індикаторів кризовості.

Розвиток повномасштабної кризи призводить до нестійкого стану системи або навіть до її розпаду. Досліджені атрибутивні складові політичних криз не є класифікаційним мірилом, однак можуть бути прикладом того чи іншого різновиду криз. Наприклад, криза політичних цінностей у певному розумінні розглядається як криза ідентичності, а криза міжінституціональних відносин є внутрішньополітичною кризою.

Справедливим залишається наукове твердження про бінарність тлумачення поняття «політична криза», де вона є і особливим станом у розвитку та функціонуванні політичної системи, і призупиненням функціонування окремих її елементів. Однак конкретизація кризових явищ розкриває й інший зміст політичної кризи, яку також можна визначити як процес і стан політичної

системи з домінуючою нестабільністю у певній сфері політичних відносин або їхній сукупності. Наголосимо, що конструкт «системна політична криза» завжди має домінуючу нестабільності, тобто ті політичні інститути чи сфери політичного життя, які переживають занепад, стагнацію чи дисфункцію у той чи інший період. Відтак, з'ясування природи кризових явищ і визначення механізмів їхнього подолання кризь призму домінуючої нестабільності дозволить формулювати точкові сценарії виходу з кризи, що особливо важливо для перехідних суспільств, конкретизує завдання кризового менеджменту, викоринить традицію загальної мобілізації ресурсів політичної системи задля вирішення локальних криз. Подальше напрацювання профільних механізмів і сценаріїв, розвиток інструментарію розв'язання кризових явищ у функціонуванні політичних інститутів стане запорукою відходу від фрагментарності демократії у напрямку її консолідованої форми.

Список використаних джерел

1. 'Довіра громадян України до суспільних інститутів: Результати соціологічного дослідження', *Український центр економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова*. [online] Доступно: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf.
2. Забеліна, І., 2013. 'Поняття та сутність політичних криз: історико-бібліографічний аналіз', *Актуальні проблеми політики*, 49, с.344–353.
3. Кисельова, Ю., 2010. 'Уроки демократичного транзиту в Україні', *Українська правда*. [online] Доступно: <https://www.prawda.com.ua/articles/2010/05/4/4996559>.
4. Кокорська, О., 2004. 'Легітимність влади та довіра в суспільстві: що трансформується: теоретико-методологічні проблеми', *Наукові записки НаУКМА: Політичні науки*, 31, с.37–42. [online] Доступно: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8117/Kokorska_Lehitymnist_vlady.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
5. Кукуруз, О., 2010. 'Політична складова кризи системи державного управління', *Держава і право*, 50, с.672–677.
6. Лупаций, В., 2018. '«Криза демократії» та необхідність національної моделі соціальних інновацій', *Strategic Group Sofia*. [online] Доступно: <http://sg-sofia.com.ua/kriza-demokratii-taneobhidnist-nazionalnoji-modeli-sozialnih-innovazij>.
7. Мацієвський, Ю., 2008. 'Політична криза: теоретичний аналіз', *Наукові записки. Серія «Політичні науки»*, 3, с.146–161.
8. Шемшученко, Ю., Бабкін, В. та Горбатенко, В. ред., 2004. 'Політологічний енциклопедичний словник', Київ: *Генеза*.
9. Ставченко, С., 2015. 'Стабільність і кризовість у соціально-політичному розвитку', *Грані*, 4 (120), с.69–73.
10. Требін, М. 2016. 'Сучасна світова соціально-політична криза : чергова перемога реалістів', *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 3 (30), с.231–236.
11. Щедрова, Г. ред., 2018. 'Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі', Дніпро: *Університет імені Альфреда Нобеля*.
12. Щедрова, Г., 2016. 'Політична конкуренція еліт у сучасній Україні', Дніпро: *Акцент III*.
13. 'Яценюк назвав три сценарії виходу з політичної кризи і вибрав комфортний для себе', 2016, *Телесвізійна служба новин*. [online] Доступно: <https://tsn.ua/politika/yacenyuk-nazvav-tri-scenariyi-vihodu-z-politichnoyi-krizi-i-vibrav-komfortniy-dlya-sebe-606601.html>.
14. Lipset, S., 1960. 'Political man: the social bases of politics', NY: *Doubleday*.

References

1. 'Dovira hromadian Ukrainy do suspilnykh instytutiv: Rezultaty sotsiolohichnoho doslidzhennia (Trust of Ukrainian

Citizens to Public Institutions: Results of Sociological Research)’, *Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen im. Oleksandra Razumkova*. [online] Dostupno: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf.

2. Zabelina, I., 2013. ‘Poniattia ta sutnist politychnykh kryz: istoryko-bibliohrafichnyi analiz (The Concept and Essence of Political Crises: Historical and Bibliographic Analysis)’, *Aktualni problemy polityky*, 49, s.344–353.

3. Kyselova, Yu., 2010. ‘Uroky demokratychnoho tranzytu v Ukraini (Lessons from Democratic Transit in Ukraine)’, *Ukrainska pravda*. [online] Dostupno: <https://www.prawda.com.ua/articles/2010/05/4/4996559>.

4. Kokorska, O., 2004. ‘Lehitymnist vlady ta dovira v suspilstvi, shcho transformuietsia: teoretyko-metodolohichni problemy (Legitimacy of Power and Trust in a Transforming Society: Theoretical and Methodological Problems)’, *Naukovi zapysky NaUKMA: Politychni nauky*, 31, s.37–42. [online] Dostupno: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8117/Kokorska_Lehitymnist_vlady.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

5. Kukuruz, O., 2010. ‘Politychna skladova kryzy systemy derzhavnoho upravlinnia (Political Component of the Crisis of Public Administration)’, *Derzhava i pravo*, 50, s.672–677.

6. Lupatsii, V., 2018. ‘«Kryza demokratsii» ta neobkhdnist natsionalnoi modeli sotsialnykh innovatsii («Democracy crisis» and the need for a National Model of Social Innovation)’, *Strategic Group Sofia*. [online] Dostupno: <http://sg-sofia.com.ua/kryza-demokratii-taneobkhdnist-nazionalnoji-modeli-sozialnih-innovacij>.

7. Matsievskiy, Yu., 2008. ‘Politychna kryza: teoretychnyi analiz (Political Crisis: Theoretical analysis)’, *Naukovi zapysky. Seriya «Politychni nauky»*, 3, s.146–161.

8. Shemshuchenko, Yu., Babkin, V. ta Horbatenko, V. red., 2004. ‘Politolohichni entsyklopedychni slovnyk (Political Encyclopedic Dictionary)’, Kyiv: *Heneza*.

9. Stavchenko, S., 2015. ‘Stabilnist i kryzovist u sotsialno-politychnomu rozvytku (Stability and crisis in socio-political development)’, *Hrani*, 4 (120), s.69–73.

10. Trebin, M. 2016. ‘Suchasna svitova sotsialno-politychna kryza: cherhova peremoha realistiv (Modern World Socio-Political crisis: another Victory of Realists)’, *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, 3 (30), s.231–236.

11. Shchedrova, H. red., 2018. ‘Osoblyvosti politychnykh konfliktiv u suchasni Ukraini ta sviti (Features of Political Conflicts in Modern Ukraine and the World)’, Dnipro: *Universytet imeni Alfreda Nobelia*.

12. Shchedrova, H., 2016. ‘Politychna konkurentsia elit u suchasni Ukraini (Political Competition of Elites in Modern Ukraine)’, Dnipro: *Aksent PP*.

13. ‘Iatseniuk nazvav try stsenarii vykhodu z politychnoi kryzy i vybrav komfortnyi dlia sebe (Yatsenyuk named three scenarios of a way out of the Political Crisis and chose a comfortable one for himself)’, 2016, *Televiziina sluzhba novyn*. [online] Dostupno: <https://tsn.ua/politika/yacenyuk-nazvav-tri-scenariyi-vihodu-z-politychnoyi-krizi-i-vibrav-komfortniy-dlya-sebe-606601.html>.

14. Lipset, S., 1960. ‘Political man: the social bases of politics’, NY: *Doubleday*.

* * *